

Müte`âriz Haberlerde Tercih Kriterleri ve Furû Fıkha Yansıması: Şîrâzî Örneği
The Preference Criteria Over The Contradictory Narrations And Their Influence On The Islamic Law: The Shirâzî Example

Adnan MEMDUHOĞLU

ORCID: 0000-0002-0730-5566

E-Posta amemduhoglu@hotmail.com

Doç. Dr. Siirt Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü,
Assoc. Prof. Dr. Siirt University, Faculty of Theology,
Department of Basic Islamic Sciences,
Siirt-Türkiye
ROR ID: 05ptwtz25

Ahmet BATUR

ORCID: 0000-0001-9004-2412

E-Posta ahmetbatur56@hotmail.com

Dr., Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü,
Dr., Siirt University, Graduate School of Social Sciences, Faculty
of Theology,
Department of Basic Islamic Sciences,
Siirt-Türkiye
ROR ID: 05ptwtz25

Article Information / Makale Bilgisi

Citation / Atıf: Memduhoğlu, Adnan – Batur, Ahmet. “Müte`âriz Haberlerde Tercih Kriterleri ve Furû Fıkha Yansıması: Şîrâzî Örneği”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (Haziran 2023), 329-359. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1257966>

Date of Submission (<i>Geliş Tarihi</i>)	01. 03. 2023
Date of Acceptance (<i>Kabul Tarihi</i>)	12. 04. 2023
Date of Publication (<i>Yayın Tarihi</i>)	15. 06. 2023
Article Type (<i>Makale Türü</i>)	Research Article (Araştırma Makalesi)
Peer-Review (Değerlendirme)	Double anonymized - Two External (İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme).
Ethical Statement (<i>Etik Beyan</i>)	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>)
Plagiarism Checks (<i>Benzerlik Taraması</i>)	Yes (<i>Evet</i>) – Turnitin / Ithenticate.
Conflicts of Interest (<i>Çıkar Çatışması</i>)	The author(s) has no conflict of interest to declare (<i>Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.</i>)
Complaints (Etik Beyan Adresi)	suifdergi@gmail.com
Grant Support (<i>Finansman</i>)	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research. (<i>Bu araştırmaı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.</i>)
Copyright & License (Telif Hakkı ve Lisans)	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. (<i>Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.</i>)

Özet

Haber kavramı mütekaddim usûlcüler tarafından “mahiyeti itibariyle doğru ve yalan olma ihtimali bulunan söz” manasında kullanılır. Teâruz kavramı ise usûl kaynaklarında “aynı meselede iki delilden her birinin diğerini engellemesi, başka bir ifadeyle iki delilden her birinin diğerinin gereğini (hükmünü) engelleyecek biçimde karşı karşıya gelmesi” şeklinde tarif edilir. Hz. Peygamber’den (s.a.v.) nakledilen bazı haberler arasında zahiren teâruz / çelişki olduğu görülmektedir. Fıkıh usûlü âlimleri, haber ve teâruz kavramlarına yaptıkları tariflere uygun olarak Hz. Peygamber’den (s.a.v.) nakledilen bazı haberler arasında zahiren görülen teâruzu / çelişkiyi giderme hususunda bazı yöntemler geliştirmişlerdir. Çelişkiyi gidermede kimi usûlcüler, nesh, cem`, tercîh ve tesâkut şeklinde bir sıralama takip ederken; kimisi de cem`, nesh, tercîh ve tahyîr şeklinde bir sıralama takip etmiştir. Teâruzu giderme yöntemleri içerisinde bulunan tercih metodu için de usûlcüler, haberi senet ve metin açısından değerlendirerek gerek senet ve gerekse metin için birtakım kriterler belirlemişlerdir. Ancak belirlenen kriterlerin bir kısmında âlimler ittifak halindeyken bir kısmında da ihtilaf etmişlerdir. Bu durum ise fıkıh âlimlerinin bazı fikhî meselelerde farklı içtihatlarında bulunmalarına sebep olmuştur. Şâfiî fakih ve mütekellimin usûlcü Ebû İshâk eş-Şîrâzî mütekaddim usûlcüler tarafından yapılan tanımdan farklı olarak haberi “doğru veya yalan olması kaçınılmaz olan söz” şeklindeki tarif eder. Teâruz kavramı içinse herhangi bir tarif yapmadan direk olarak haberler arasında görülen teâruzun giderilmesi hususunda takip edilecek metod hakkında bilgi verir. Şîrâzî, birer şerî delil olan iki haber arasında görülen zâhirî teâruzu gidermede mütekellimin usûlcülerin kabul ettiği cem’ metodunu; sonra nesh bu da mümkün olmadığında son olarak deliller arasında tercih yapma yöntemini benimsemiş ve tercih için de usule dair eserlerinde müteâruz haberlerin senet ve metnine yönelik bir takım tercih kriterlerini sistemli bir şekilde zikretmiştir. İmâm Ebû Hanîfe ile İmâm Şâfiî arasındaki fikhî ihtilafları ele aldığı “*en-Nüket fi’l-mesâilî’l-muhtelif fihâ beyne’ş-Şâfiî ve beyne Ebû Hanîfe*” adlı eserinde Şîrâzî, söz konusu tercih kriterlerini pratik açıdan da ayrıntılı bir şekilde işlemiştir. Ebû İshâk eş-Şîrâzî’nin müteâruz haberler/hadisler arasında görülen çelişkiyi gidermede senede ve metne yönelik tercih kriterlerinin fikhî meselelere yansımaları ile ilgili olarak bilebildiğimiz kadarıyla şimdiye kadar müstakil bir çalışmanın olmaması bu araştırmanın hazırlanması ihtiyacını doğurmuştur. Araştırmada öncelikli olarak Şîrâzî’nin fıkıh usûlü ve cedele dair yazdığı *Lume’*, *Şerhu’l-Lume’* ve *el-Meû’ne fi’l-cedel* isimli usûl eserleri ile *en-Nüket* adlı eserinden, konuyla alakalı klasik usûl kaynaklarından ve bazı günümüz çalışmalarından yararlanıldı. Çalışmada, ihtilâflı haberler konusundaki tercih kriterleri ve bunun furû fıkha yansımasından önce haber, teâruz/ihtilaf kavramları ve Ebû İshâk eş-Şîrâzî’nin bu kavramlara yaklaşımı üzerinde duruldu. Şîrâzî’nin müteâruz haberler/hadisler arasında görülen çelişkiyi gidermede baz aldığı senede ve metne yönelik tercih kriterleri ve bu kriterlerin fikhî meselelere yansımalarının ne şekilde olduğu furu’ fıkha dair örneklerle tahlil edilmeye çalışıldı. Çalışmanın sonunda Şîrâzî’nin, rivâyetler arasındaki teâruzu giderme hususunda sırasıyla cem’ /uzlaştırma, nesh, tercih yollarını esas alan mütekellimin metodunu benimsediği, teâruzu giderme yöntemi olarak tercih için toplam yirmi dört kriter zikrettiği, zikrettiği bu tercih kriterlerinin verilen örneklerden hareketle farklı fikhî hükümlerin ortaya çıkmasına sebep olacak şekilde furû fıkha da yansıdığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Ebû İshâk eş-Şîrâzî, Haber, Teâruz, Tercîh.

Abstract

The concept of narration is used by the early methodists to mean “a word that is likely to be true or false by its nature”. The concept of ta'arud (conflict) is defined in the procedural sources as “each of two evidences preventing the other on the same issue or each of the two evidences confronting the other in a way that prevents the necessity (judgment) of the other”. It is seen that there is an apparent inconsistency/conflict among some of the narrations reported from the Prophet (PBUH). Fiqh scholars have developed some methods to eliminate the apparent conflict among some of the narrations transmitted from the Prophet (PBUH) in accordance with their definitions of the concepts of narrations and disagreement. While some methodists follow a sequence in the form of nash (revoking judgment), cem` (gathering of narrated sayings and deeds), tercih (preference) and tesâkut (comparison of narrated sayings and deeds) in eliminating the conflict; some of them followed a sequence such as cem`, nash, preference and tahyir (liberty of mind). For the preference method, one of the conflict eliminating methods, the methodists evaluated the narrations in terms of the promissory note and determined some criteria for both the promissory note and the text. However, while the scholars were in agreement on some of the criteria, they also disagreed on some. This situation has caused the scholars of fiqh to make different ijtihaads on some fiqh issues. Shirazi defines the narrations as “a word that is inevitable to be true or false”, unlike the definition made by the proficient methodologists. For the concept of conflict, he gives information about the method to be followed in eliminating the conflict that is seen in the narrations directly without making any definitions. Shirazi used the method of cem and nash, respectively, and if this was not possible, he finally accepted the method of choosing from among the proofs. Shirazi's preference for writing and text to eliminate the contradiction between narrations/hadith, and the absence of an independent study on the reflections of these criteria on fiqh issues so far is motivating for this research. The concepts of narrations, conflict and Shirazi's approach to these concepts were emphasized in the study. It has been analyzed with examples that the preference criteria for the script and text, which Shirazi bases on to eliminate the conflict among contradictory narrations/hadiths. At the end of the study, it was determined that Shirazi adopted the method of mutakallimun, which is based on the methods of cem', nash, preference, in order to eliminate the conflict among the narrations, and mentioned a total of twenty-four criteria for preference as a method of eliminating the conflict. Based on the examples given, it has been concluded that these preference criteria, which he mentioned, are also reflected in the furû fiqh, which will cause the emergence of different jurisprudence.

Key Words: Islamic Law, Abu Ishaq al-Shirazi, Narrations, Ta'arud (Conflict), Preference.

Giriş

Hız. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerden ibaret olan Sünnet, günümüze rivâyet yoluyla gelmiştir. Bu rivâyetlere haber/hadis de denilmektedir. Ancak bazen haberler arasında zahiren de olsa teâruz olduğu görülmektedir. Söz konusu teâruzunu gidermek için usûl âlimleri tarafından farklı yöntemler geliştirilmiştir. Şâfiî fakih ve usûlcüsü olan Şîrâzî (ö. 476/1083) de bu yöntemlerden mütekellimin usûlcülerin kabul ettiği cem', nesh ve tercih metodunu benimsemiş ve tercih için usûle dair eserlerinde bir takım kriterler ortaya koymuştur.

Şîrâzî, fıkıh usûlü ve cedele dair yazdığı *Lume'*, *Şerhu'l-Lume'* ve *el-Meû'ne fi'l-cedel* isimli usûl eserlerinde tercih sebeplerini vermekle yetinirken, İmâm Ebû Hanîfe ile İmâm Şâfiî arasındaki muhtelifün fih olan meselelerle ilgili kaleme aldığı *en-Nüket* adlı esrinde ise tercih kriterlerini furû fıkha yansımış şekliyle; örneklerle beraber zikretmekte ve teorik bilgiler ile pratiği beraber ortaya koymaktadır. Bu da Şîrâzî'yi ve eserini bu konuda değerli kılan önemli bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ana konumuz olan "Şîrâzî'nin ihtilâflı haberler konusundaki tercih kriterleri ve furû fıkha yansıması" konusuna geçmeden önce haber, teâruz kavramları ve Şîrâzî'nin bu husustaki yaklaşımına kısaca temas etmek faydalı olacaktır. Öncelikle haber kavramı mütekaddim usûlcüler tarafından "mahiyeti itibariyle doğru ve yalan olma ihtimali bulunan söz" şeklinde tarif edilmiştir.¹ Ancak Allah ve Rasûlü'nün (s.a.v.) doğrudan sözleri ve mütevâtir haberlerin de yalan olma ihtimalini de taşıdığından, haber kavramı için yapılan bu tanım Şîrâzî tarafından pek hoş karşılanmamıştır. Bunun için Şîrâzî, Bâkılânî'nin haber için "doğru veya yalan olması kaçınılmaz olan söz" şeklindeki tarifini tercih ederek; bu tarifi, Allah ve Rasûlü'nün haberleri ile mütevâtir haberleri kapsadığını belirtir.² Zira Allah Rasûlü'nün sözleri ve mütevâtir haber kesin doğru sözler olduğundan bu tanıma dâhil olurlar. Gazâlî de, "Bir haberde sıdkın/doğrunun ve kizbin/yalanın aynı anda olmayacağı, Allah'ın (ve Rasûlü'nün) kelimana yalanın kesinlikle girmeyeceği ve imkânsız/muhâl olan şeylerle ilgili haberlerin de doğru olmayacağından haber için "doğrulama/tasdik veya yalanlamanın/tekzib eriştiği söz" şeklindeki

¹ Ebu'l-Hüseyn Muhammed b Alî el-Basrî (ö. 436/1044), *Mu'temed fi usûli'l-fikh*, thk. Muhammed Hamîdullâh (Beyrut: el-Me'hedu'l-ilmîyye, 1385/1965), 2/542; Ebû İshâk İbrâhîm eş-Şîrâzî (ö.476/1083), *Şerhu'l-Lume'*, thk. Abdulmecîd Türkî (Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-islâmiyy,1408/1988), 2/567.

² Şîrâzî, *Şerhu'l-lume'*, 2/567.

tanımın daha evlâ” olduğunu belirtmiştir.³ Yani Gazâlî, haberi atıf harflerinden olan ve mantıkta tikel evetleme önerisini ifade eden “ev” = “و” ile tarif etmenin; “doğru ve yalanın dâhil olduğu söz” şeklindeki “vâv” = “و” ile yapılan ve tümel evetleme önerisi anlamını ifade eden tanımdan daha evlâ olduğunu ifade etmiştir.⁴

Teâruz kavramı ise “aynı meselede iki delilden her birinin diğerini engellemesi”⁵ başka bir ifadeyle “iki eşit hücten her birinin diğerinin hükmünü engelleyecek biçimde karşı karşıya gelmesidir.” Usûl kaynaklarında, teâruzla eş anlamlı olarak muâraza, tenâkuz, teâdül, tezâd, temânu’, tedâfu’, tenâfi ve ihtilâf gibi kelimeler de kullanılmaktadır.⁶ Sahih/kat’î olan şer’î deliller arasında bir teâruz tasavvur edilemez. Çünkü böyle bir durum, İslâmî hükümlerin arasında çelişki bulunduğu sonucuna götürür. Çelişki ise acizliğin ve tutarsızlığın belirtisidir. Bunun Yüce Allah hakkında düşünülmesi ise imkânsızdır.⁷ Ancak hakiki Şâri’ olan Yüce Allah, şer’î hükümlerin tamamı hakkında kat’î deliller tayin etmemiştir. Mükelleflere kolaylık olsun diye bazı delilleri zannî olarak da tayin etmiştir. Bu bakımdan, açık ve kapalı oluşları hasebiyle aralarında zahiren bir çelişki vuku bulabilir. Böyle olunca da ihtilâflı olan iki delil arasında tercihte bulunup kuvvetli olanla amel etmek gerekir. Zira iki delil arasında teâruz gerçekleştiğinde ya her ikisiyle amel edilir veya her ikisi de iptal edilir; onlarla amel edilmez. Diğer bir seçenek ise râcih olan delil ile amel etmektir.⁸

Teâruz kavramı için herhangi bir tanım vermeyen Şîrâzî, direkt olarak şer’î delillerden olan haberler arasında görülen teâruzun giderilmesi hususunda takip edilecek metot hakkında bilgi verir. Ona göre, iki haber arasında teâruz gerçekleştiğinde cem’/uzlaştırma edilmeleri mümkünse cem’ edilirler. Uzlaştırmaları mümkün değilse; birinin diğeriyle neshedilme imkânı varsa neshedilir. Bu da mümkün değil ise tercihe başvurulur.⁹

³ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî (ö. 505/1111), *el-Mustasfâ min ilmi’l-usûl*, (Beyrut: el-Mektebetu’l-asriyye, 1433/2012), 187.

⁴ Hamit Sevgili, *Ebû İshâk eş-Şîrâzî’nin usûl analizi*, (Ankara: İlâhiyât, 2020), 50; Halil Kaya, “Gazzâlî’de Haber ve Hadis Kavramları”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 14/2 (Aralık 2017), 39.

⁵ Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed es-Serahsî (ö. 483/1090), *Usûlü’s-Serahsî*, (Beyrut: Dâru’l-kutubi’l-ilmîyye, 1414/1993), 2/12.

⁶ Şükrü Özen, “Teâruz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 40/208.

⁷ Serahsî, *Usûl*, 2/12; Şa’bân, *Usûlü’l-fikh*, 419.

⁸ Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır ez-Zerkeşî (ö. 794/1392), *Bahrü’l-muhît fi usûli’l-fikh*, (Kahire: Dâru’s-safve, 1413/1992), 6/108.

⁹ Şîrâzî, *Lume’fi usûli’l-fikh*, thk. Muhyiddîn Dîb Mustevi-Yûsuf Alî Bedîvî (Beyrut: Dâru’l-kalemi’t-tayyib, 1416/1995), 173; Şîrâzî, *Şerhu’l-Lume’*, 2/657.

Bu çalışmamızla alakalı olarak doğrudan olmamakla birlikte konuyla ilgili dolaylı çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan biri olan Nurullah Agitoğlu'na ait yedi sayfalık kısa makalede¹⁰ yazar, Şâfiî usûlcülerin muhtelefun fih olan rivayetleri tercih ve yorumlama gerekçelerini genel olarak ortaya koymuş, Şîrâzî'nin tercih kriterlerini ise sadece usul açısından ele almış ve furû fıkha yansımasına dair örnekler vermeden sadece maddeler halinde sıralamıştır. Ahmet Özdemir'e ait diğer bir çalışmada¹¹ tercih kriterleri fıkıh değil hadis ilmi açısından ele alınmıştır. Bizim bu çalışmamızda ise müte`âruz haberlerde tercih kriterleri ve furû fıkha yansıması, Şîrâzî'nin ortaya koyduğu kriterler ve verdiği örneklerle birlikte Şâfiî mezhebi furû fıkıh kaynaklarından da istifade edilerek temellendirilmeye ve ihtilaf edilen konulara dair fıkıh ekollerinin görüşleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu şekliyle, konunun usuli teorik bilgiler yanında furû' fıkha dair pratik yönleri de ortaya konulmak suretiyle daha iyi anlaşılması ve bu alandaki boşluğu dolduracak şekilde literatüre katkı sağlanması düşünülmektedir. Araştırmada tearuzu giderme yolları hakkında genel bilgi verildikten sonra Şîrâzî'nin müte`âruz haberlerde tercih kriterleri konusu müstakil bir başlık altında ele alınacaktır. Araştırmayı özgün kılan, Şîrâzî'nin isnat ve metin için belirttiği tercih kriterlerinin iki başlık altında ele alınması ve verilen örnekler üzerinden konunun temellendirilmesi ve değerlendirilmesinin yapılmasıdır.

1. Teâruzu Giderme Yolları

Şer`î hükümlerin delilleri Allah'a ait oldukları için hakikatte aralarında bir teâruz söz konusu değildir. Ancak müçtehidin idrak ve kavrayışına göre zâhirî bir teâruz durumu söz konusu olabilmektedir. Teâruz konusu hadis usulü kaynaklarında *muhtelefü'l-hadis* başlığı altında incelenirken, fıkıh usulü kitaplarında ise çoğunlukla *ictihâd ve taklîd* bölümlerinden önce yer almaktadır.¹² Şîrâzî ise bu konuya, usule dair kaleme aldığı kimi eserlerinde ictihâd bahsinde

¹⁰ Nurullah Agitoğlu, "Şâfiî Usûlcülerin Muhtelefun fih Olan Rivayetleri Tercih ve Yorumlama Gerekçeleri: Ebû İshâk eş-Şîrâzî Örneği", *Social Sciences Studies Journal* 5/48 (Ekim 2019): 6046-6052.

¹¹ Ahmet Özdemir, "Âhâd haberin reddedildiği durumlar-Ebû İshâk eş-Şîrâzî (ö. 476/1084)", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Dergisi* 10/23 (Aralık 2019): 509-527. Bu makale, daha önce IV. Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresinde tebliğ şeklinde de yayınlanmıştır. Ahmet Özdemir, "Âhâd haberin reddedildiği durumlar-Şâfiî Âlimlerinden Ebû İshâk eş-Şîrâzî (ö. 476/1084)-Örneği", IV. Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresi 21-23 Aralık *Mardin*, ed. Bülen Cercis Tanrıtanır-Amenah Manafidizaji (y.y: İksad yayınevi, 2018), 449-454.

¹² Hamit Sevgili, "İmâm Buhârî'nin Nasslar Arası Teâruzu Giderme Yöntemi", *Usul İslam Araştırmaları*, 31/31 (Ocak 2019), 100.

tekâfu'ul-edille başlığı altında yer verirken,¹³kimisinde ise âmm ve hâssın teâruzu bahsinde yer vermektedir.¹⁴

Usûl âlimlerinin çoğu, şer'î deliller arasındaki teâruzun cem'/tevfik, tercih, nesih ve tesâkut yöntemleriyle giderileceği hususunda hemfikirdir.¹⁵ Ancak bu yöntemler arasındaki hiyerarşi konusunda usûlcüler, iki yaklaşım ortaya koymuşlardır. Hanefî usûlcüler/fukahâsı iki nass arasındaki çelişkiyi gidermek için, aynı kuvvette olan delillerin tarihi biliniyorsa öncelikle neshe; tarihleri bilinmiyor veya aynı kuvvette değilse tercih kriterleriyle birini diğerine tercih etme; şayet o mümkün değilse cem/telif;oda mümkün değilse müteâruz olan delillerle amel etmenin düşmesinden/tesâkut dolayı bir sonraki şer'î delile gitme yöntemini izlemişlerdir.¹⁶Bu yöntem, şer'î hükümlerin kaynağı olan haberlerin çelişkili olmaları durumunda da takip edilmiştir.¹⁷

Şâfiî usûlcülere göre ise iki delil arasında teâruz gerçekleştiğinde, çelişkinin giderilmesi için sırasıyla şu yollar takip edilir: Öncelikle eğer iki delilin arasını cem etme mümkünse araları cem edilip her ikisiyle de amel edilir.Cem imkânı yok ise birinin diğeriyle neshedilmesi mümkünse bu yola başvurulur. Bu da mümkün değilse bir delil diğer delile bir tercih sebebine istinaden tercih edilir, bu da mümkün değilse son olarak iki delilden biri seçilir/tahyîr.¹⁸ Zira şer'î delillerle amel, onları işlevsiz bırakmaktan evlâdır.

Şâfiî usûlcülerden biri olması hasebiyle Şîrâzî de haberler arasında vuku bulan teâruzu gidermede -tahyîr hariç- Şâfiîlerin deliller arasındaki teâruzu giderme yöntemini benimsemiştir.¹⁹

¹³ Bk.Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî eş-Şîrâzî (ö. 476/1083), *et-Tebşıra fî usûli'l-fıkh*, thk. Muhammed Hasan Heytû, (Dimeşk: Dâru'l-fıkr, 1403/1983), 510; *Şerhu'l-lume'*, 2/1071, 1072.

¹⁴ Bk. Şîrâzî, *Lume'*, 86-87; *Şerhu'l-lume'*, 1/358-360; Sevgili, *Şîrâzî'nin usûl analizi*, 197-200, 248-249.

¹⁵ Sevgili, "İmâm Buhârî'nin Nasslar Arası Teâruzu Giderme Yöntemi", 101.

¹⁶ Abdül'alî Muhammed b. Nizâmiddîn el-Leknevî (ö. 1225/1810), *Fevâtihu'r-rahâmût bi şerhi Müsellemi's-sübût*, (Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1423/2002), 2/236; Muhammed Hudarî, *Usûlü'l-fıkh*, (Kahire: Dâru'l-hadîs, 1424/2003), 351.

¹⁷ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs (ö. 370/981), *Usûlü'l-fıkh (el-Fusûl fî'l-usûl)*, thk. Uceyl Câsim en-Neşemî (Kuveyt: Vezâretü'l-evkâf, 1414/1994), 3/161-171.

¹⁸ Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî (ö. 505/1111), *Müstasfâ min ilmi'l-usûl*, (Beyrut: Mektebetü'l-asriyye, 1433/2012), 2/133; Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî es-Sübki (ö. 771/1370), *Cem'u'l-cevâmi' fî usûlü'l-fıkh*, (Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmiyye,1424/2003), 113.

¹⁹ Şîrâzî, *Lume'*, 173; Şîrâzî, *Şerhu'l-lume'*, 2/657.

2. Şîrâzî'nin Müte'âriz Haberlerde Tercih Kriterleri

Tercih kavramı “aralarında zıtlık görülen iki delilden birini, kuvvetli olan bilinsin ve onunla amel edilsin diye, diğerine karşı takviye etme” şeklinde tanımlanmıştır.²⁰ Şîrâzî, cem edilmeleri veya bir birlerini neshetmeleri mümkün olmayan müteâriz haberlerde daha önce de zikredildiği gibi tercih metodunu benimsemiştir. Ona göre tercih, isnat ve metinde olmak üzere iki şekilde gerçekleşir.

2.1. İsnattaki Tercih Kriterleri

Senet açısından tercih sebeplerini on iki olarak zikreden Şîrâzî, bunun haber-i vâhidlere hâs olduğunu belirtmiştir.²¹ Ona göre isnattaki tercih kriterleri şunlardır:

1. Hadisi alma esnasında yaşça büyük olan râvinin rivâyeti, yaşça küçük olanın rivâyetine tercih edilir.Çünkü büyüklerin zaptı daha kuvvetlidir.²²

Örneğin haberlerin teâruz ettiği konulardan birisi yapılaş/edâ biçimi bakımından hangi hac çeşidinin daha faziletli olduğudur. Konuyla ilgili farklı rivâyetler bulunduğundan dolayı doğal olarak fukahâ arasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Hanefîlere göre kıran;²³ Mâlikî²⁴ ve Şâfiîlere göre ifrâd;²⁵ Hanbelîlere göre ise temettu'haccı daha faziletlidir.²⁶ Her bir mezhep, kendi görüşüne dayanak olarak bir takım deliller ileri sürmüştür. Ancak makalemizin hacmi elvermediğinden ve Şîrâzî de *en-Nüket*²⁷adlı eserinde Hanefî ve Şâfiî mezhepleri arasında mukayese yaptığından dolayı, biz de bu konuda olduğu gibi müteakip konuların örneklerinde

²⁰ Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî (ö. 606/1209), *Mahsûl fi ilmi usûli'l-fikh*, thk. Taha Câbir el-A'lvânî, (y.y: Müessesetu'r-risâle, t.y.), 5/397.

²¹ Şîrâzî, *el-Meû'ne fi'l-cedel*, thk. Abdülmecîd Türkî (Beirut: Dâru'l-ğarbi'l-islâmiyy, 1408/1988), 273.

²² Şîrâzî, *Lume'*, 174; Şîrâzî, *Şerhu'l-Lume'*, 2/657; Şîrâzî, *el-Meû'ne*, 273. Bu kriter, Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî usûlcüler tarafından da kabul edilmektedir. (Abdül'alî Muhammed b. Nizâmiddîn es-Sihâlevî el-Leknevî (ö. 1225/1810), *Fevâtilhu'r-rahâmût bi şerhi Müsellemi's-sübût*, (Beirut:Dâru'l-kutubi'l-ilmiye, 2002), 2/256; Ebû Amr Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr İbnü'l-Hâcib (ö. 646/1249), *Muhtasarü'l-Münteha's-sûl ve'l-emel*, Thk. Nezîr Hamâd, (Beirut: Dâru İbn Hazm, 1427/2006), 2/1277; Ebü'l-Vefâ Alî b. Akîl b. Muhammed b. Akîl (ö. 513/1119), *el-Vâzih fi usûli'l-fikh*, thk. Abdullah b. Abdî'l-muhsin et-Türkî, (Beirut: Müessesetu'r-risâle, 1420/1999), 5/83.)

²³ Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr el-Merğînânî (ö. 593/1196), *Hidâye şerhu Bidâyetü'l-mübtedâ*, (Beirut: Şeriketu dâri'l-erkâm, t.y.), 1/186.

²⁴ Ebulvelîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd (ö. 595/1198), *Bidâyetü'l-müçtehid*, (Beirut: Müessesetu'r-risâle, 1425/2004), 331.

²⁵ Şemsüddîn Muhammed b. Hatîb eş-Şirbînî (ö. 977/1570), *Muğni'l-muhtâc*, (Beirut, Dâru'l-marife,1418/1997), 1/748.

²⁶ Ebû Muhammed Abdullâh b. Ahmed İbn Kudâme (ö. 620/1223), *Kâfi*, thk. Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Türkîyy (Medine: Hicre, 1417/1997), 2/332.

²⁷ Şîrâzî, *Nüket fi mesâili'l-mühtelefu fihâ...*,thk. Muhammed Hasan İsmail (Beirut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2011).

öncelikle dört mezhebin görüşünü; Hanefî ve Şâfiî mezheplerinin delillerini ve varsa son olarak Şîrâzî'nin değerlendirmesini vermekle yetineceğiz.

Hanefî mezhebine göre aynı yılın hac ayları içinde umre ve haccı tek ihramla birleştirerek yapılan kırân haccı, aynı yılın hac aylarında önce umre için ihrama girip, umreyi tamamladıktan sonra hac için yeniden ihrama girerek yapılan temettu' haccından daha faziletli, temettu' da umresiz yapılan ifrâd haccından daha faziletlidir.²⁸ Hanefîlerin kırân haccının daha faziletli olduğuna dair sünnetten bazı delilleri şunlardır: Hz. Ömer, Alî, İbn Abbâs ve Enes'in rivâyet ettiği, "Hz. Peygamber hac ve umreyi birleştirdi."²⁹ ile Hz. Enes'in, Hz. Peygamber, "Hac ve umre için lebbeyk" dediğini duydum,³⁰ hadisleridir. Hanefîlere göre bu rivâyetler, Hz. Peygamber'in kırân haccı yaptığına delâlet etmektedirler.³¹

Şâfiî mezhebine göre ise edası bakımından haccın en faziletlisi ifrâd, ondan sonra temettu' ve en son olarak da kırân haccı gelmektedir.³² Şâfiîlerin ifrâd haccının daha faziletli olduğuna dair delilleri ise Hz. Aişe ve Hz. Câbir'in, "Hz. Peygamber yalnız ifrâd haccı yaptı."³³ ve Hz. Câbir'in, "Hz. Peygamber ile hac yaptım. Sadece hac için tehlil getiriyorlardı."³⁴ hadisleridir.³⁵

Şîrâzî, "Bizim (Şâfiîlerin) haber daha evladır. Çünkü delil olarak kabul ettiğimiz haberlerin râvileri sayıca daha fazla, daha fakih, yaşça daha büyük ve Hz. Peygamber'e de daha yakınlardır" diyerek Şâfiîlerin istidlâlde bulunduğu haberleri diğerlerine tercih etmiştir.³⁶

2. Râvilerden birinin diğerinden daha bilgin/fakih olması. Bu durumda fakih olanın haberi öncelenir. Zira fakih olan kişi, işittiğini daha iyi kavrar.³⁷ Ayrıca fakih olan râvi, câiz olan şeylerle câiz olmayan şeyleri birbirinden temyiz etme kabiliyetine sahiptir. Bu bakımdan, zâhire hamledilmesi câiz olmayan bir haber işittiğinde o haberi, mukaddimelerini ve vürûd sebebini

²⁸ Abdullah b. Mahmûd el-Mavsîlî (ö. 683/1284), *İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*, (Beyrut: Dâru'l-marife, 1436/2015), 1/205, 207.

²⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî İbn Mâce (ö. 273/887), *Sünen*, thk. Muhammed Fûâd Abdilbâkî (Kahire: Dâru'l-hadîs, 1414/1994), "Menâsik", 38 (no: 2971).

³⁰ İbn Mâce, "el-Menâsik", 38 (no. 2968, 2969).

³¹ Ebû Bekr b. Mesûd el-Kâsânî (ö. 587/1191), *Bedâi'u's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*, thk. Alî Muhammed Mua'vvez-Adil Ahmed (Beyrut: Dâru'l-kutubî'l-ilmîyye, 1424/2003), 3/183, 184.

³² Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/748.

³³ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc (ö. 261/875), *Sahîhu Müslim*, (Riyad: Beytu'l-efkârî'd-devliyye, 1419/1998), "Hacc" 17 (no. 1211, 1213).

³⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî (ö. 256/870), *el-Câmi'u's-sahîh*, (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1433/2012), "Hacc", 34 (no. 1568).

³⁵ Şîrâzî, *Nüket*, 1/396; İbn Rüşd (ö. 595/1198), *Bidâyetü'l-müçtehid*,

³⁶ Şîrâzî, *Nüket*, 1/396.

³⁷ Şîrâzî, *Lume'*, 174; Şîrâzî, *Şerhu'l-Lume'*, 2/658; Şîrâzî, *el-Meû'ne*, 273.

araştırır ve nihayetinde problemi giderme yoluna gider. Fakih olmayan râvi ise bu vasfa haiz olmadığı için hadislerde bulunan teâruzu giderme kabiliyetine de sahip değildir.³⁸ Birinci kriterde zikri geçen haberler, bu kriter için de örneklik teşkil etmektedirler.

3. Daha iyi kavrayacağından dolayı, günlük hayatta Hz. Peygamber'e daha yakın olan râvinin rivâyeti tercih edilir.³⁹ Şîrâzî, ifrâd haccının daha faziletli olduğuna delâlet eden haberleri tercih ederken, bu kriteri de göz önünde bulundurmuştur. Nitekim konuyla ilgili değerlendirmesinde tercih sebeplerini sayarken Hz. Peygamber'e yakın olmayı da zikretmiş ve bu kritere gerekçe olarak da, İbn Ömer'in "Şüphesiz Enes, örtülü olmadıkları halde kadınların yanına girerdi. Ben ise Hz. Peygamber'in devesinin altındaydım ve onun (s.a.v.) hac için telbîye getirdiğini işitiyordum."⁴⁰ sözünü verir.⁴¹ Nitekim İmâm Şâfiî de ifrâd haccıyla ilgili hadislerin kırân haccıyla ilgili hadislerle tercih ederken, İbn Ömer'in Hz. Peygamber'e yakın olmasını gerekçe olarak göstermektedir.⁴²

4. Hadiste geçen olaya râvilerden biri bizzat tanık olmuşsa veya olay onunla ilgili ise onun rivâyeti takdim edilir. Çünkü o, olaya -yabancı olan kimseden- daha hâkimdir.⁴³

Buna örnek olarak ihramlıyken kıyılan nikâhın hükmü verilebilir. Hanefîlere göre ihramlı erkek ve kadının evlenmeleri câiz, cinsi münasebette bulunmaları ise haramdır.⁴⁴ Mâlikî,⁴⁵ Şâfiî⁴⁶ ve Hanbelî⁴⁷ mezheplerine göre ise bu durumda yapılan nikâhbatıldır.

Hanefîlerin görüşü, İbn Abbâs'ın Hz. Peygamber Hz. Meymûne ile evlendiğinde ihramlıydı,⁴⁸ rivâyetine dayanmaktadır. Onlara göre bu rivâyet ile Yezîd b. Asam'ın, "Hz. Peygamber Meymûne (r.a.) ile nikâhlanınca ihramlı değildi."⁴⁹ rivâyeti arasında teâruzsöz konusu değildir. Zira onlara göre, İbn Abbâs'ın rivâyetini esas almak iki yönden daha evlâdır.

³⁸ Muhammed Yahyâ, *Nüzhëtü'l-müştâk*, 534.

³⁹ Şîrâzî, *Lume'*, 174; Şîrâzî, *Şerhu'l-Lume'*, 2/658; Şîrâzî, *el-Meû'ne*, 273.

⁴⁰ Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî el-Beyhakî (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir A'tâ (Mekke: Dâru'l-bâz, 1414/1994), 5/9 (no. 8612).

⁴¹ Şîrâzî, *Nüket*, 1/396.

⁴² Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî (ö. 204/820), *el-Üm, İhtilâfu'l-hadîs*, thk. Rif'atFevzî, (Mansûra: Dâru'l-vefâ, 1422/2001), 10/323.

⁴³ Şîrâzî, *Lume'*, 174; Şîrâzî, *Şerhu'l-Lume'*, 2/658; Şîrâzî, *el-Meû'ne*, 273.

⁴⁴ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi*; 3/559; Merğînânî, *Hidâye*, 1/228.

⁴⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müçtehid*, 505.

⁴⁶ Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/210.

⁴⁷ İbn Kudâme, *Kâfi*, 4/286.

⁴⁸ Buhârî, "Cezâu's-sayd", 12 (no. 1837).

⁴⁹ Müslim, "Nikâh", 5 (no. 1411).

Birincisi İbn Abbâs'ın haberi, arızı bir durum olan ihramlı olmayı ispatlamaktadır. Yezîd'in haberi ise asıl olan ihramlı olmamaya hamledilir. Bu durumda, Hz. Peygamber'in ihramlı olduğunu rivâyet eden râvi durumun hakikatine uymuş, ihramlı olmadığını rivâyet eden ise işi zâhire hamletmiştir. Bu yönüyle, hakikateriyet edenin rivâyeti daha evlâdır. İkincisi ise İbn Abbâs'ın daha fakih ve mütkin olmasıdır.⁵⁰ Hanefîler, aynı zamanda Şâfiîlerin delilleri arasında da bulunan "İhramlı ne nikâhlanabilir ne de nikâh kıyabilir."⁵¹hadisini ise cinsel münasebete hamletmişlerdir.⁵² Dolayısıyla Hanefîlere göre ihramlı iken evlenmek câiz, cinsel ilişkide bulunmak ise câiz değildir.

Şâfiîlerin konuyla ilgili delilleri ise "İhramlı ne nikâhlanabilir ne de nikâh kıyabilir."⁵³ve Ebû Râfi' ve başka râviler tarafından rivâyet edilen, "Hz. Peygamber, Meymûne ile nikâhlanınca ihramlı değildi."⁵⁴ rivayetleridir.⁵⁵

Bu konuda Ebû Râf'î'n rivayeti, İbn Abbâs'ın rivâyet ettiği habere tercih edilmiştir. Zira Ebû Râf'î elçi olduğundan dolayı, olaya bizzat şahit olmuştur. Bu bakımdan Hz. Meymûne'nin ihramda olup olmadığına daha vakıf olduğu tahmin edilmektedir/söylenbilir. Ancak bu örnekte "Râvilerden biri günlük hayatta Hz. Peygamber'e daha yakın diğeri ise daha fakih olması ile bilinmektedir. Bu durumda fakih olanın haberi öncelenir." kriteri arasında çatışma söz konusudur. Zira İbn Abbâs'ın fikhî yönü ve zaptı söz konusuyken, Ebû Râf'î'n de meseleye şahit olması mevzubahistir. Durum böyleyken iki haberden hangisinin diğeri tercih edileceği hususunda problem ortaya çıkmaktadır. Elbette bu durumda fakih ve zâbit olan râviye ait rivâyetin tercih edileceği aşikârdır. Ancak bu durumda da başka bir problem ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki, Ebû Râf'î'n rivayeti, olayın kendisiyle ilgili olduğu Hz. Meymûne'nin, "Hz. Peygamber benimle evlendi. İkimiz de ihramlı değildik."⁵⁶ sözüne müvâfıktır. Kişi de kendi halini başkasından daha iyi bilir ilkesine göre Ebû Râf'î'n haberinin tercihi daha uygun

⁵⁰ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi*; 3/559.

⁵¹ Müslim, "Nikâh", 5 (no. 1409).

⁵² Merğînânî, *Hidâye*, 1/228.

⁵³ Müslim, "Nikâh", 5 (no. 1409).

⁵⁴ Müslim, "Nikâh", 5 (no. 1411).

⁵⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müçtehid*, 505; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/210.

⁵⁶ Ebû Dâvûd Süleymân b. Eş'as esSicistânî (ö. 275/889), *es-Sünen*, (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1434/2013), "Menâsik", 38 (no. 1843).

görünmektedir.⁵⁷ Ebû Râf'î'in rivayetinin tercih edilmesini destekleyen diğer bir husus ise metin tercih kriterlerinde birinci sırada zikredilecek olan “ Haberlerden biri Kitap, Sünnet ve kıyas gibi diğer bir delile uygunsuzsa diğer habere takdim edilir.” kriterine uygun olmasıdır. Zira bu haber “İhramlı ne nikâhlanabilir ne de nikâh kıyabilir.”⁵⁸ hadisine müvâfıktır. İbn Abbâs'ın rivâyetinde ise böyle bir durum bulunmamaktadır. Dolayısıyla Ebû Râf'î'n rivâyeti, İbn Abbâs'ın rivâyetine tercih edilmesi daha uygun olur.

5. Muteâriz iki haberden râvisi fazla olan rivâyet tercih edilir.⁵⁹

Hakkında müteâriz haberler bulunan konulardan biri de, cinsel organa dokunmakla abdestin bozulup bozulmayacağı konusudur. Hanefî mezhebine göre bir kimsenin kendi cinsel organına temas etmesi abdesti bozmazken,⁶⁰ diğer üç mezhebe göre ise bozar.⁶¹

Hanefilerin konuyla ilgili farklı delilleri bulunmaktadır. O delillerden biri Talk b. Alî'nin rivâyetidir. O rivâyete göre, cinsel organa dokunma sonucu abdest almanın gerekli olup olmadığı Hz. Peygamber'e sorulmuş, Hz. Peygamber de “Hayır! (gerekmez), çünkü o ondan bir parçadır.”⁶² buyurmuştur.⁶³ Cessâs, cinsel organa dokunmayla abdestin bozulup bozulmayacağıyla ilgili rivayetleri, nâkil yönünden her iki haberin sahih olmaları ve bununla beraber hükümlerinin bâki kalma ihtimalinin olmadığı müteâriz haberler kısmına örnek olarak zikreder⁶⁴ ve ona göre rivâyetler arasında teâruz olup, zekere dokunmayla abdestin bozulmayacağına delalet eden rivâyet, aksine delâlet eden rivâyeti neshetmiştir.

Şâfiîlerin delillerinden biri Büsre'nin rivâyet ettiği, “Biriniz cinsel organına dokunduğunda abdest alsın.”⁶⁵ hadisidir.⁶⁶ Şîrâzî, bu haberler hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Bizim (Şâfiîlerin) haber isnat bakımından daha sahihtir. Nitekim Buhârî, es-Sâcî ve Muhammed b. İshâk: Bu konuda en sağlam hadis, Büsre'nin hadisi olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca

⁵⁷ Muhammed Yahyâ, Nüzhetü'l-müşâtak, 537.

⁵⁸ Müslim, “Nikâh”, 5 (no. 1409).

⁵⁹ Şîrâzî, Lume', 174; Şîrâzî, Şerhu'l-Lume', 2/658; Şîrâzî, el-Meû'ne, 274.

⁶⁰ Mavsilî, İhtiyâr, 1/16.

⁶¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed el-Mağribî (ö. 954/?), *Mevâhibu'l-celîl li şerhi Muhtasari Halîl*, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1416/1995), 1/434; Şîrînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/69; İbn Kudâme, *Kâfî*, 1/95.

⁶² Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 70 (no. 182).

⁶³ Mavsilî, *İhtiyâr*, 1/16.

⁶⁴ Cessâs, *el-Fusûl*, 3/163.

⁶⁵ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 69 (no. 181).

⁶⁶ Şîrâzî, *Nüket*, 1/56.

haberimizi; Ebû Eyûb, Ebû Hüreyre, Câbir, Zeyd b. Hâlid, Aîşe, Ümmü Habibe, Ervâ bnt. Enîs ve Büsre gibi bir grup sahâbi tarafından rivâyet edilmiştir. Hanefîlerin haberini ise Talk tek başına rivâyet etmiştir.⁶⁷ Dolayısıyla Talk'ın haberi ferttir. Bunun için, pek çok râvi tarafından rivâyet edilen Büsre'nin haberi, Talk'ın haberine tercih edilmiştir.

6. Hz. Peygamber ile beraberliği daha fazla olan râvinin rivâyeti tercih edilir. Çünkü o devam eden sünnetleri daha iyi bilmektedir.⁶⁸

Hakkında çelişkili haberler bulunan konulardan biri de cünüp olarak sabahlayan kimsenin orucunun hükmüdür. Dört mezhep âlimlerinin de içinde bulunduğu cumhura göre cenabetten taharet, orucun sıhhat şartı olmadığı için cünüp olarak sabahlayan kimsenin orucu sahihtir. İbrâhîm en-Nehaî', Urve b. Zübeyr ve Tâvus'a göre ise kasıtlı olarak cenabetli sabahlayan kimsenin orucu fasittir.⁶⁹

Cumhurun konu hakkındaki delilleri, Hz. Aîşe'den nakledilen, "Hz. Peygamber ihtilam değil de cimadan dolayı cünüp olarak sabahlardı, sonra da Ramazan orucunu tutardı."⁷⁰ ve Ümmü Seleme'den de rivâyet edilen, "Hz. Peygamber, ihtilam değil de cimadan dolayı cünüp olarak sabahlardı, sonra orucunu yemez ve kaza da etmezdi."⁷¹

Hz. Peygamber'in eşlerinin kendisiyle olan beraberliği diğer sahabilerin beraberliğinden daha fazla olduğu için, onların rivâyeti Ebû Hüreyre'nin rivâyetine tercih edilmiştir. Ayrıca Ebû Hüreyre, kendisine Hz. Aîşe ve Ümmü Seleme'nin rivâyet ettikleri hadis, haber verilince onların durumu daha iyi bildiklerini itiraf etmiştir.⁷²

Mezheplerin ittifakı, Hz. Aîşe ve Ümmü Seleme'nin haberlerini esas aldıklarını göstermektedir. Konuyla ilgili dört mezhep arasında herhangi bir ihtilâf söz konusu olmadığından olacak ki, Şîrâzî bu konuya *Nüket'te* değinmemiştir.

7. Râvilerden biri hadisin siyâk-sibakını daha iyibiliyorsa onun rivâyeti tercih edilir.⁷³ Bundan dolayı, ifrâd haccının daha faziletli olduğunu savunan âlimler, Hz. Câbir'in konuyla

⁶⁷ Şîrâzî, *Nüket*, 1/56

⁶⁸ Şîrâzî, *Lume'*, 175; Şîrâzî, *Şerhu'l-Lume'*, 2/659; Şîrâzî, *el-Meû'ne*, 274.

⁶⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müçtehid*, 249; Vehbe Zuhaylî (ö. 1436/2015), *Mevsû'atu'l-fikhu'l-islâmiyy*, (Dimeşk: Dâru'l-fikr, 1434/2013), 2/543.

⁷⁰ Buhârî, "Savm", 22 (no. 1925, 1926); Müslim, "Siyâm", 13 (no. 1109).

⁷¹ Zuhaylî, *Mevsû'atu'l-fikhu'l-islâmiyy*, 2/543.

⁷² Müslim, "Siyâm", 13 (no. 1109).

⁷³ Şîrâzî, *Lume'*, 174; Şîrâzî, *Şerhu'l-Lume'*, 2/658; Şîrâzî, *el-Meû'ne*, 274.

ilgili “Hz. Peygamber ile hac yaptım, beraberinde umre olmadan hac için telbiye getiriyorlardı.”⁷⁴ rivâyetini diğer rivâyetlere takdim etmişlerdir. Çünkü Hz. Câbir, Hz. Peygamber’in Medine’den ayrılışından Mekke’ye girişine kadar, (yolculuğunu) merhale merhale anlatmış ve hac menâsikini tertibe göre hikâyeye etmiştir. Onun dışındaki râviler ise onun zikrettiği (detayları), kaydetmemişlerdir.⁷⁵

Şîrâzî, ifrâd haccının daha faziletli olduğu görüşünü savunan Şâfiîlerin delilleri arasında Hz. Câbir’in haberini de verir,⁷⁶ fakat ona has herhangi bir değerlendirmede bulunmaz.

8. Daha geç dönemde Müslüman olan râvinin haberi tercih edilir. Çünkü sonradan İslâm ile şereflenen sahâbe, Hz. Peygamber’den gelen haberlerden sonuncusunu da hıfzetmiştir. Aynı şekilde sahabeliği sonra olan kimsenin rivâyeti, önce olanın rivâyetine tercih edilir.⁷⁷

Hakkında çelişkili rivâyetler bulunan konulardan biri de namazda olduğunu unutarak konuşan kimsenin, namazının iptal olup olmadığı konusudur. Hanefîlere göre kasıtlı olsun ya da unutarak olsun namazda konuşmak, namazı bozar.⁷⁸ Mâlikî ve Şâfiîlere göre namazda olduğunu unutarak konuşan kimsenin namazı bozulmaz.⁷⁹ Hanbelîlerden ise konuyla ilgili iki farklı görüş bulunmaktadır.⁸⁰ Birinde Hanefîlerle, diğerin de ise Mâlikî ve Şâfiîlerle aynı görüşler.

Hanefîlerin delilleri, Hz. Peygamber’in, “Şüphesiz namazda insan sözünden herhangi bir şeyi konuşmak uygun değildir. O ancak tesbih, tekbir ve Kur’an okumaktan ibarettir.”⁸¹ ile İbn Mesûd’un “Hz. Peygamber’e selam verirdik o da selamımızı alırdı. Ta ki, Habeşistan topraklarından dönünceye kadar. (Döndüğümde) selam verdim, Hz. Peygamber selamımı almadı. Beni bir sıkıntı tuttu. Namazını bitirinceye kadar oturdum, (namazdan sonra) Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Allah dilediğini var eder. Şüphesiz namazda konuşmamayı ihdâs etmiştir.”⁸² hadisleridir.

⁷⁴ Buhârî, “Hacc”, 34 (no. 1568).

⁷⁵ Muhammed Yahyâ, *Nüzhetü’l-müştâk*, 542.

⁷⁶ Şîrâzî, *Nüket*, 1/396.

⁷⁷ Şîrâzî, *Lume’*, 175; Şîrâzî, *Şerhu’l-Lume’*, 2/659; Şîrâzî, *el-Meû’ne*, 274.

⁷⁸ Merğînânî, *Hidâye*, 1/75.

⁷⁹ Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî (ö. 463/1071), *el-Kâfi fî fikhi ehli’l-Medîne*, (Beyrut: Dâru’l-kutubi’l-ilmîyye, 1413/1992), 66; Şîrbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 1/299.

⁸⁰ İbn Kudâme, *Kâfi*, 1/368.

⁸¹ Müslim, “Mesâcid”, 7 (no. 537).

⁸² Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî (ö. 303/915), *es-Sünen*, (Riyad: Mektebetü’l-meârif, 1429/2008), “es-Sehv”, 20 (no. 1221).

Şâfiîlerin delili ise Zülyedey'nin haberidir. Ebû Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre "Hz. Peygamber, öğle veya ikinci namazını kaldırdı. İkinci rekâttayken selâm verdi, daha sonra kızgınmış gibi mescitteki bir sütuna giderek yaslandı. Bunun üzerine Zülyedeyn ona (s.a.) şöyle dedi: "Namaz mı kısaltıldı yoksa unuttunuz mu ya Râsûlullâh ?" Hz. Peygamber ashâbına: "Zülyedey'nin dediği doğru mudur?" buyurdu. Onlar da, evet dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, iki rekât daha kılıp sehiv secdesi yaptı."⁸³ Bu hadisin konuya delil teşkil eden yönü, Hz. Peygamber'in namazda olmadığına inanarak konuşması, sahâbelerin de neshe cevâz vererek konuşmaları ve daha sonra namaza kaldıkları yerden devam etmeleridir.⁸⁴ Şâfiîler, Zülyedey'nin bu rivâyetini, aksini ifade eden İbn Mesud'un rivâyetine ve diğer rivâyete tercih etmişlerdir.⁸⁵ Çünkü Ebû Hüreyre'nin Müslüman olması İbn Mesud'un Müslüman olmasından sonradır. Zira İbn Mesud'un ifadesiyle, kendisi ilk Müslüman olanların altıncısıdır.⁸⁶ Ebû Hüreyre ise hicri 7. (628) yılının başında Müslüman olmuştur.⁸⁷ Dolayısıyla sahabeliği daha sonradır.

9. Daha takvâlî olan ve hadis rivâyetinde ihtiyatlı davranan râvinin rivâyeti tercih edilir. Çünkü böyle biri, daha güvenilirdir.⁸⁸ Bu kriterden kastedilen, râvinin zaptının tam olması ve hadise çok ihtimâm göstermesidir.⁸⁹

Hakkında ihtilâflı haberler bulunan meselelerden biri de ön ve arkanın dışında vücudun herhangi bir yerinden çıkan kanın ve benzeri necis şeylerin abdesti bozup bozmadığı meselesidir. Hanefî ve Hanbelî mezhebine göre, vücudun herhangi bir yerinden çıkan kan gibi necis şeyler abdesti bozar.⁹⁰ Mâlikî (onlara göre idrar, dışkı, mezî, vedî ve koku gibi doğal olarak ön ve arkadan çıkan şeyler abdesti bozar. Kan, taş, kurtçuk gibi şeyler ön ve arkadan dahi çıksa abdesti bozmazlar.)⁹¹ve Şâfiî mezhebine göre ise bozmaz.⁹²

⁸³ Buhârî, "es-Sehv", 3 (no. 1227).

⁸⁴ Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/299.

⁸⁵ Muhammed Yahyâ, *Nüzhetü'l-müştâk*, 543.

⁸⁶ İsmail Cerrahoğlu, "Abdullah b. Mes'ûd", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 1/114.

⁸⁷ M. Yaşar Kandemir, "Ebû Hüreyre", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 10/160.

⁸⁸ Şîrâzî, *Lume'*, 175, 176; Şîrâzî, *Şerhu'l-Lume'*, 2/659; Şîrâzî, *el-Meû'ne*, 274. Mâlikî ve Hanbelî usûlcüler de bu kriteri kabul etmektedirler. (İbnü'l-Hâcib, *Muhtasarü'l-Müntehâ*, 2/1269; İbn Kudâme, *Ravzatü'n-nâzir*, 3/1033.)

⁸⁹ Muhammed Yahyâ, *Nüzhetü'l-müştâk*, 544.

⁹⁰ Mavsîlî, *İhtiyâr*, 1/14; İbn Kudâme, *Kâfi*, 1/90.

⁹¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müçtehid*, 38.

Hanefîlerin delillerinden biri, İsmail b A'yyâş tarikiyle Hz. Aişe'den merfû olarak rivâyet edilen, "Kim namazda kusarsa veya burnu kanasa gidip abdest alsın daha sonra -eğer konuşmamışsa- namazına kaldığı yerden devam etsin."⁹³haberidir. Bu haber, ön ve arkanın dışında vücudun herhangi bir yerinden çıkan necâsetin abdesti bozduğunu ve namazda abdest bozulunca abdest alıp namazın kalan kısmını kılınanın üzerine bina etmenin câiz olduğuna hüccettir.⁹⁴

Şâfiîlerin delillerinden birisi ise Şu'be tarikiyle Ebû Hüreyre'den rivâyet edilen "Abdest ancak (arkadan çıkan) ses ve kokudan dolayı alınır."⁹⁵ haberidir. Şâfiîler, söz konusu kriterden hareketle bu haberi, Hanefîlerin delil olarak aldıkları habere tercih etmişlerdir. Çünkü İsmail b. A'yyâş, zapt yönünden Şu'be seviyesinde değildir. Zira Şu'be hadis konusunda emirü'l-mü'minin lakabına sahiptir. İsmail ise Medinelilerden aldığı rivayetlerde hatalar yapmıştır. Râvinin adalet ve sikalık ile şöhreti, tercih sebeplerinden olduğu için bu özelliklere sahip olan Şu'be, İsmail'e tercih edilir.⁹⁶

10. Lafzında iztirâb bulunmayan rivâyet tercih edilir. Çünkü lafızdaki iztirâb, râvînin hıfzının zayıflığını gösterir.⁹⁷

Hakkında ihtilâflı haberler bulunan konulardan biri de, namaz kılarken ellerin kaldırıldığı yerlerdir. Hanefî mezhebine göre, eller sadece ihrâm tekbiri getirilirken kaldırılır.⁹⁸ Diğer üç mezhebe göre ise ihrâm tekbiri getirilirken; rükûa giderken ve rükûdan kalkarken de eller kaldırılır.⁹⁹

Hanefîlerin delillerinden biri, Berâ b. Â'zib'in "Hz. Peygamber namaza başlarken ellerini kulaklarına yakın olacak şekilde kaldırır." ¹⁰⁰ rivâyetidir. Şâfiîlerin delili ise İbn Ömer'in, "Hz. Peygamber tekbir getirirken; rükûa giderken ve rükûdan kafasını kaldırırken ellerini kaldırır." ¹⁰¹

⁹² Zuhaylî, *Mevsû'atu'l-fıkhü'l-islâmiyy*, 1/363.

⁹³ İbn Mâce, "İkâmetü's-salât", 137 (no. 1221).

⁹⁴ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*; 1/227, 228.

⁹⁵ Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ et-Tirmizî (ö. 279/892), *es-Sünen*, (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1432/2011), "Tahâret", 56 (no. 74).

⁹⁶ Muhammed Yahyâ, *Nüzhëtü'l-müştâk*, 545.

⁹⁷ Şîrâzî, *Lume'*, 176; Şîrâzî, *Şerhu'l-Lume'*, 2/659; Şîrâzî, *el-Meû'ne*, 274.

⁹⁸ Mavsîlî, *İhtiyâr*, 1/67.

⁹⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müçtehid*, 130; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/234, 253, 254; İbn Kudâme, *Kâfi*, 1/282, 298, 301.

¹⁰⁰ Ebû Dâvûd, "Salât", 119 (no. 750).

¹⁰¹ Buhârî, "Ezân", 84 (no. 736);

rivâyetidir. Şâfiîler, Berâ'nın rivâyetinde müztarib olan Yezîd b. Ziyad bulunduğu için, kendisinde ıztrâb ve ihtilâf bulunmayan İbn Ömer'in rivâyetini ona tercih etmişlerdir.¹⁰²

11. Hz. Peygamber'in fiillerini görmeleri ve vefat edinceye kadar onun sünnetlerine tanık olmalarından dolayı, Medine ehlinde olan ravînin rivâyeti tercih edilir.¹⁰³

Hakkında müteâriz rivâyetler bulunan konulardan biri de, develerin sayısı yüz yirmiyi geçince farizanın yeniden başlayıp başlamayacağı hususudur. Hanefîlere göre, fariza yeni baştan başlar. Böylece yüz yirmiden fazlasının zekâtı, ilk nisabın zekâtı gibi olur. Yüz yirmiden sonraki her beş deve için, iki hıkkaya/üç yaşını tamamlayıp dört yaşına girmiş deve ek olarak birer koyun/keçi verilir.¹⁰⁴ Şâfiîlere göre ise deve zekâtı baştan başlamaz; onluklar üzerinde sabit kalarak; her kırk deve de bir binti lebûn/iki yaşını tamamlamış üç yaşına girmiş deve; her elli deve de bir hıkkaya verilir.¹⁰⁵

Hanefîlerin delili, Ebû Bekr b. Hazm'in zekâtla ilgili mektubunda yazılan, “ ...Develer yüz yirmiyi aşınca fariza baştan başlar; yirmi beşten az olan develerde bir koyun/keçi zekât olarak verilir. (Buna göre) her beşte zevdde/beş ile on arası bir koyun/keçi vardır.”¹⁰⁶ bilgilerdir.¹⁰⁷

Şâfiîlerin delili ise İbn Ömer'in, “Doksan birden yüz yirmiyeye kadar (zekât olarak) iki hıkkaya vardır. Yüz yirmiyeye aşınca her elli deve de bir hıkkaya, her kırkta da bir binti lebûn vardır.”¹⁰⁸ rivâyetidir.¹⁰⁹ Konuyla ilgili Medine ehlinin Ebû Bekr b. Hazm'in evlatlarından yaptığı rivâyete göre, yüz yirmi deveden sonra her kırk deve de bir binti lebûn, her elli deve de bir hıkkaya vardır. Şîrâzî konuyla ilgili şu değerlendirmede bulunmaktadır: “Bu durumda (Ebû Bekr b. Hazm'den gelen) bu iki rivâyet birbirleriyle çelişip itibardan düşmektedirler. Dolayısıyla elimizde İbn Ömer'in rivâyeti kalır ve onunla amel edilir. Veyahut Ebû Bekr b. Hazm'in evlatlarından yapılan rivâyet

¹⁰² Ebû Muhammed Abdullâh b. Yûsuf ez-Zeyleî' (ö. 762/1360), *Nasbu'r-râye li ehâdîsi'l-Hidâye*, (Cidde: Dâru'l-kible li's-sekâfeti'l-islâmiyye, t.y.), 1/403, 404; Muhammed Yahyâ, *Nüzhetü'l-müştâk*, 547.

¹⁰³ Şîrâzî, *Lume'*, 176; Şîrâzî, *Şerhu'l-Lume'*, 2/659, 660.

¹⁰⁴ Mavsîlî, *İhtiyâr*, 1/138.

¹⁰⁵ Şîrâzî, *el-Mühezzeb fi fikhî'l-İmâmî's-Şâfiî*, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1995), 1/268, 269.

¹⁰⁶ Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî (ö. 321/933), *Şerhu Meâ'ni'l-âsâr*, (Beyrut: 'Alemlü'l-kutub, 1994), 4/375 (no. 7371)

¹⁰⁷ Mavsîlî, *İhtiyâr*, 1/139.

¹⁰⁸ Tirmizî, “Zekât”, 4 (no. 621).

¹⁰⁹ Şîrâzî, *Nüket*, 1/308.

diğerine tercih edilir. Çünkü bu rivâyetin en meşhur râvileri Medine ehlinde olup ondan başka rivâyette bilmiyorlardır.”¹¹⁰

12. Kendi rivâyetine muhalif rivâyette bulunmayan râvinin rivâyeti, kendi rivâyetine muhalif rivâyette bulunan râvinin rivâyetine tercih edilir.¹¹¹

Bir önceki tercih sebebinde örnek olarak verdiğimiz deve zekâtı hakkındaki haberler arasında Enes b. Malik'in, deve sayısı yüz yirmiyi geçtikten sonra her kırk deveye bir binti lebûn; her elli deveye de bir hıkkâ olduğunu bildiren rivâyeti,¹¹²de bulunmaktadır. O rivâyet Asım b. Dumrate'nin Hz. Alî'den rivâyet ettiği “Ferâizler başa döner; develer çoğalınca her elli deveye bir hıkkâ vardır.”¹¹³ rivâyetine tercih edilmiştir. Çünkü Â'sım b. Dumrate'nin Hz. Alî'den yaptığı başka bir rivâyeti, Enes b. Malik'in rivâyetine müvafıktır. Asım, aynı konuda farklı rivâyetlerde bulunduğu için Enes'in rivâyeti onunkine tercih edilmiştir.¹¹⁴

2.2. Metindeki Tercih Kriterleri

Şîrâzî'nin müte'ârız haberlerin metinleriyle ilgili zikrettiği tercih kriterleri, genel olarak âhâd haberlerin metinleriyle ilgilidir. Ancak özellikle doğrudan lafzın kendisinden kaynaklanan tercih sebeplerinin haber-i vâhid dışındaki delâleti zannî olan tüm rivâyetler için de geçerli olacağını söylemek yanlış olmayacaktır.¹¹⁵ Şîrâzî'nin, metne dair zikrettiği on iki tercih sebebi şunlardır:

1. Kitap, Sünnet, icmâ ve kıyas gibi başka bir delille desteklenen rivâyet tercih edilir. Çünkü böyle bir durumda rivâyet teyit edilmiş olur.¹¹⁶

Hakkında çelişkili haberler bulunan ve birinin diğer bir hadise/sünnete uygun olduğu konulardan biri, kadının velisinin izni olmadan yaptığı evliliğin hükmüdür. Hanefî mezhebine göre böyle bir evlilik câizdir/sahihtir.¹¹⁷ Diğer üç mezhebe göre ise câiz değildir.¹¹⁸ Hanefîlerin

¹¹⁰ Şîrâzî, *Nüket*, 1/309.

¹¹¹ Şîrâzî, *Lume'*, 176; Şîrâzî, *Şerhu'l-Lume'*, 2/660; Şîrâzî, *el-Meû'ne*, 275.

¹¹² Buhârî, “Zekât”, 38 (no. 1454).

¹¹³ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 4/92 (no. 7053).

¹¹⁴ Muhammed Yahyâ, *Nüzhetü'l-müşâtâk*, 549.

¹¹⁵ Ahmet Numan Ünver, *Fıkah ilminde cedel yönteminin kullanımı (Ebû İshâk eş-Şîrâzî örneği)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 257.

¹¹⁶ Şîrâzî, *Lume'*, 176; Şîrâzî, *Şerhu'l-Lume'*, 2/659; Şîrâzî, *el-Meû'ne*, 274.

¹¹⁷ Mavsîlî, *İhtiyâr*, 3/112.

¹¹⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müçtehid*, 474; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/426; İbn Kudâme, *Kâfî*, 4/223.

delili, “Eyyim/bakire olsun ya da dol olsun kocası olmayan kadın, nefsi konusunda velisinden daha hak sahibidir.”¹¹⁹ hadisidir.¹²⁰ Şâfiîlerin delili ise Ebû Mûsâ’nın, “Velisiz nikâh olmaz.”¹²¹ rivâyetir. Bu rivâyet, Mikdâd’ın, “Velisiz nikâh olmaz. Velisiz nikâhmerdûttur.”¹²² ve Hz. Aişe’nin, “Hangi kadın velisinin izni olmadan nikâhlanırsa nikâhı batıldır, nikâhı batıldır, nikâhı batıldır.”¹²³ rivâyetleriyle uyumludur.¹²⁴ Bundan ötürü Ebû Mûsâ’nın rivâyeti, “eyyim” ile ilgili rivâyete tercih edilmiştir.

2. Hz. Peygamber’den gelen haberlerin sonuncusu olduğuna delâlet ettiğinden dolayı Hulefâ-i Râşidînin kendisiyle amel ettiği haber tercih edilir. Aynı şekilde Haremeyn/Mekke ve Medine ehlinin bir haberle amel etmeleri de o haberin daha evlâ olduğuna delâlet eder. Zira o haberle amel etmeleri, Şeriat’ın o haberde istikrar kıldığını ve onu miras olarak aldıklarını gösterir.¹²⁵

Hakkında müteâriz rivâyetler bulunan konulardan biri de bayram namazındaki tekbir sayısıdır. Hanefî mezhebine göre, bayram namazının birinci rekâtında ihrâm tekbirinden sonra üç; ikinci rekâtında ise kıraatten sonra üç tekbir getirilir.¹²⁶ Mâlikî ve Hanbelîlere göre birinci rekâtta ihrâm tekbirinden sonra altı; ikinci rekâtta kıyâm tekbiri dışında kıraatten önce beş tekbir getirilir.¹²⁷ Şâfiîlere göre ise birinci rekâtta ihrâm tekbirinden sonra yedi; ikinci rekâtta kıyâm tekbiri dışında, kıraatten önce beş tekbir getirilir.¹²⁸

Hanefîlerin delili İbn Mesûd’un, “(Kişi) bir tekbir getirip onunla namaza başlar (iftitâh tekbiri), o tekbirden sonra üç tekbir getirir. Sonra kıraate başlar. Sonra tekbir getirip rükûya gider. Sonra secde yapar. Secdeden sonra kalkıp kıraate başlar. Ardından üç tekbir getirir. Sonra tekbir getirip rükûya gider.”¹²⁹ böylece ikinci rekâtı da tamamlar,” şeklindeki mevkuf haberidir.¹³⁰

¹¹⁹ Müslim, “Nikâh”, 9 (no. 1421).

¹²⁰ Muhammed Yahyâ, *Nüzhetü'l-müşâtâk*, 554, 555.

¹²¹ Ebû Dâvûd, “Nikâh” 19 (no. 2085).

¹²² Şîrâzî’nin (bkz. *Nükette*, 2/130) zikrettiği Mikdâd hadisi, hadis kaynaklarında tespit edilemedi.

¹²³ Ebû Dâvûd, “Nikâh” 19 (no. 2083).

¹²⁴ Şîrâzî, *Nüket*, 130, 131.

¹²⁵ Şîrâzî, *Lume’*, 176, 177; Şîrâzî, *Şerhu'l-Lume’*, 2/660; Şîrâzî, *el-Meû’ne*, 275.

¹²⁶ Mavsîlî, *İhtiyâr*, 1/114.

¹²⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müçtehid*, 209; İbn Kudâme, *Kâfi*, 1/519, 520.

¹²⁸ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/225.

¹²⁹ Tahâvî, *el-Asâr* s:40?

¹³⁰ Mavsîlî, *İhtiyâr*, 1/114.

Şafiîlerin delili ise İbn Ömer'in, "Hz. Peygamber, Ramazan ve Kurban bayramları namazında kıraatten önce (birinci rekâta) yedi; aynı şekilde kıraatten önce (ikinci rekâta) beş tekbir getirirdi."¹³¹ rivâyetidir. Şîrâzî, bu konuda şu değerlendirmede bulunur: "Bizim (Şafiîlerin) haberimiz daha evlâdır. Çünkü Hz. Aişe, İbn'Amr, Abdullâh b. Ömer, 'Ammâr, Kesîr b. Abdullâh ve sahâbenin müteahhirûnu rivâyet etmişlerdir."¹³²

3. Mantûkun/lafzın delâletini ve mefhumun delâletini kendisinde cem eden rivâyet, daha açık olduğu için bunlardan sadece birini kendinde barındıran rivâyete tercih edilir.¹³³

Hakkında ihtilâflı haberler bulunan meselelerden biri de, kimin şüf'a/ön alım hakkına sahip olduğudur. Hanefîlere göre ortak/şerik ve komşu/câr şüf'a hakkına sahiptir.¹³⁴ Cumhura göre ise sadece ortak bu hakka sahiptir.¹³⁵

Cumhurun delillerinden biri Hz. Câbir'in, "Hz. Peygamber, paylaştırılmayan malda şüf'aya hükmetti. Sınırlar belirlenince ve yollar ayrılınca şüf'a yoktur."¹³⁶ rivâyetidir. Bu rivâyet, mantûkun delâletini ve mefhumun delâletini kendisinde cem ettiği için sadece mantûkun delâletini barındıran Hanefîlerin delilleri arasında olan Semure b. Cündeb'in, "Evin komşusu, ev hakkında başkasından daha hak sahibidir."¹³⁷ rivâyetine tercih edilmiştir.¹³⁸

4. Haberlerden biri mantûkun delâleti ile; diğeri ise delil/mefhum-muhâlif ile bir hükme delâlet ediyorsa bu durumda mantûk olan tercih edilir. Çünkü mantûkun delâleti hususunda ittifak edilmiş, mefhum-muhâlif delâleti konusunda ise ihtilâf edilmiştir.¹³⁹ Cumhura göre mefhum-muhâlif, şer'î naslarda hükme delâlet etme hususunda hüccettir/delil olarak kabul edilir. Hanefî usûlcülere göre ise hüccet değildir.¹⁴⁰ Bir önceki maddede verilen şüf'a ile ilgili rivayetler bu maddeye de örneklik teşkil eder. Çünkü Hanefîlerin, komşunun da şüfa' hakkına sahip olduğu hususunda delilleri olan hadis üçüncü kriterde de zikredildiği üzere, sadece

¹³¹ Tirmizî, "İ' deyn", 5 (no. 536); İbn Mâce, "İkâmetü's-salât", 156 (no. 1277).

¹³² Şîrâzî, *Nüket*, 1/272.

¹³³ Şîrâzî, *Lume'*, 177; Şîrâzî, *Şerhu'l-Lume'*, 2/660.

¹³⁴ Merğînânî, *Hidâye*, 2/305.

¹³⁵ Zuhaylî, *Mevsû'atu'l-fıkhi'l-islâmiyy*, 5/665.

¹³⁶ Buhârî, "Buyû'", 97 (no. 2214).

¹³⁷ Tirmizî, "Ahkâm", 31 (no. 1368); Ebû Dâvûd, "Buyû'", 75 (no. 3517).

¹³⁸ Muhammed Yahyâ, *Nüzhetü'l-müşâk*, 558.

¹³⁹ Şîrâzî, *Lume'*, 177; Şîrâzî, *Şerhu'l-Lume'*, 2/661; Şîrâzî, *el-Meû'ne*, 276.

¹⁴⁰ Abdülvehhâb Hallâf (ö. 1956), *İlmü usûli'l-fıkhi*, (Kahire: Dâru'l-hadîs, 2003), 182.

mantûkun delâletini kendisinde barındırmaktadır. Cumhurun delili olan Hz. Câbir'in hadisi ise, aynı zamanda mefhumun delâletini de içerir.

5. Haberlerden biri söz ve fiil diğeri ise sadece kavli ya da sadece fiili ise bu durumda sözü ve fiili kendisinde cem eden haber tercih edilir. Zira kavli ve fiili kapsayan haber, iki delilin tezahüründen dolayı daha kuvvetlidir.¹⁴¹

6. Kendisiyle hüküm kastedilen haber, kendisi ile hüküm kastedilmeyen haberden evlâdır. Çünkü hüküm bildiren haber, amacı beyan etmede ve maksadı ifade etmede daha açıktır.¹⁴²

Hakkında farklı rivâyetlerin bulunduğu konulardan biri de, ikinci namazının başlama vaktidir. Cumhura göre, ikinci namazının vakti; her şeyin gölgesinin bir misli, Ebû Hanife'ye göre ise iki misli olduğu andan itibaren başlar ve ittifakla güneşin battığı zamana kadar devam eder.¹⁴³

Şâfiîlerinde içinde bulunduğu cumhurun delili Hz. Peygamber'in, "*Cibrîl, Kâbe'nin kapısında bana iki defa imamlık yaptı; gölge nalın tasmaı kadar olduğunda öğleyi kıldırdı, daha sonra her şeyin gölgesi bir misli olunca ikindiye kıldırdı...*"¹⁴⁴ buyurmasıdır.¹⁴⁵

Ebû Hanife'nin delillerinden biri, "*Siz ve sizden önceki ümmetlerin durumu, ücret karşılığında işçi tutup ve 'benim için kim fecirden öğleye kadar bir kîrât karşılığında çalışır? –Yahudiler çalıştılar-; daha sonra, kim benim için öğleden ikindiye kadar bir kîrât karşılığında çalışır? –Hiristiyanlar çalıştı- ; daha sonra da, kim benim için iki kîrât karşılığında ikindiden akşama kadar çalışır? –siz çalıştınız ve ameliniz az, mükâfatınız ise çok oldu- diyen kimsenin durumu gibidir.*"¹⁴⁶ Hanefîlerden Kâsânî, bu hadis;eğer durum Ebû Hanifenin dediği gibi ise ikinci vaktinin öğlenin vaktinden daha kısa olduğuna delâlet eder değerlendirmesinde bulunur.¹⁴⁷

¹⁴¹ Şîrâzî, Lume', 177; Şîrâzî, Şerhu'l-Lume', 2/661

¹⁴² Şîrâzî, Lume', 177; Şîrâzî, Şerhu'l-Lume', 2/661; Şîrâzî, el-Meû'ne, 276.

¹⁴³ Mavsîlî, İhtiyâr, 1/51; İbn Rüşd, Bidâyetü'l-müçtehid, 94; Şîrbînî, Muğni'l-muhtâc, 1/190; İbn Kudâme, Kâfi, 1/206.

¹⁴⁴ Tirmizî, "Salât", 1 (no. 149).

¹⁴⁵ Şîrâzî, Nüket, 128.

¹⁴⁶ Buhârî, "Salât", 17 (no. 557).

¹⁴⁷ Kâsânî, Bedâi' u's-sanâi; 1/664, 665.

Şîrâzî ise konuyla ilgili zikri geçen hadisler hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Haberimiz/delilimiz kendisinden namaz vakitlerinin beyanı kastedildiği için kendisiyle darb-ı mesel kastedilen rivâyetten daha evlâdır.”¹⁴⁸

7. Herhangi bir sebep olmadan vârid olan (âmm) haber, özel bir sebebe binaen vârid olan âmm haberden daha evlâdır. Çünkü vürûd sebebi olmayan haberin umum ifade ettiği hususunda ittifak varken, vürûd sebebi belli olan haberin umum ifade etmesinde ise ihtilâf bulunmaktadır.¹⁴⁹

Hakkında ihtilâflı haberler bulunan konulardan biri de irtidât eden kadının, ceza olarak öldürülmesi meselesidir. Cumhura göre dinden çıkan kadın öldürülür.¹⁵⁰ Ebû Hanife'ye göre ise öldürülmez.¹⁵¹ Şâfiîlerin de dâhil olduğu cumhurun delillerinden biri, “Kim dinini değiştirirse öldürün.”¹⁵² hadisidir. Hanefîlerin delili ise Hz. Peygamber'in, kadınların ve çocukların öldürülmesini yasakladığıyla ilgili hadistir.¹⁵³

Şîrâzî, “Zikrettiğimiz hadis ile hükmetmek daha evlâdır. Çünkü onların (Hanefîlerin) zikrettiği hadis harbiye olan kadın/kadınlar hakkında vârid olmuştur. Hâss bir sebebe binaen vârid olan haberin umum ifade etmesi muhtelefün fih'tir. Haberimiz (Şâfiîlerin delil olarak kabul ettiği hadis/rivâyet) ise herhangi bir sebep olmadan vârid olmuştur.” değerlendirmesinde bulunur.¹⁵⁴

8. Haberlerden biriyle diğeri hakkında hüküm verilmişse bu durumda kendisiyle hüküm verilen haber tercih edilir.¹⁵⁵

Hakkında müteâriz rivâyetlerin bulunduğu konulardan biri de, zirai ürünlerin/hububat zekâtında nisap şartının aranıp aranmaması meselesidir. Cumhura göre hububatın zekâtında nisap şartı aranır.¹⁵⁶ Ebû Hanife'ye göre ise aranmaz.¹⁵⁷

¹⁴⁸ Şîrâzî, *Nüket*, 1/130.

¹⁴⁹ Şîrâzî, *Lume'*, 177; Şîrâzî, *Şerhu'l-Lume'*, 2/661; Şîrâzî, *el-Meû'ne*, 276.

¹⁵⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müçtehid*, 894; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/181; İbn Kudâme, *Kâfi*, 5/321.

¹⁵¹ Mavsîlî, *İhtiyâr*, 4/183.

¹⁵² Buhârî, “Cihâd”, 149 (no. 3017); Nesâî, “Tehrîmu'd-dem”, 14 (no. 4059).

¹⁵³ Tirmizî, “es-Siyyer”, 19 (no. 1569).

¹⁵⁴ Şîrâzî, *Nüket*, 2/355.

¹⁵⁵ Şîrâzî, *Lume'*, 177; Şîrâzî, *Şerhu'l-Lume'*, 2/661.

¹⁵⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müçtehid*, 297; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/566; İbn Kudâme, *Kâfi*, 2/135.

¹⁵⁷ Merğînânî, *Hidâye*, 1/132.

Ebû Hanife'nin delili,"*Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve rızık olarak yerden size çıkardıklarımızdan hayra harcayın.*" (Bakara, 2/267) ayeti ile Hz. Peygamber'in, "*Yağmurun/sema suladıklarında 1/10 (zekât) vardır.*"¹⁵⁸ hadisidir.¹⁵⁹ Şâfiîlerin de içinde olduğu cumhurun delillerinden biri ise "*Beş vesktan daha az olan (ürünlerde) sadaka/zekât yoktur.*"¹⁶⁰ hadisidir. Bu hadis ile, yağmur suyu ile sulanan ekinlerin ürününde 1/10 zekât olduğunu bildiren hadis¹⁶¹ hakkında hüküm verilmiştir.¹⁶² Yani umumu tahsis edilmiştir. Bu bakımdan, delil olarak verdikleri hadis tercihe daha uygundur.

9. Olumlu olan haber, olumsuz olan habere takdim edilir. Zira müspet olan haberde ek ilim/bilgi vardır. Dolayısıyla onunla amel etmek daha evlâdır.¹⁶³ Ancak eşyada asıl yokluk olduğu için nefi bildiren haber asla uygun olacağından, isbât olan habere tercih edilir diyen usûlcüler de bulunmaktadır.¹⁶⁴

Hakkında müteâriz rivâyetler bulunan konulardan biri de oruçluyken hacamat yapmanın câiz olup olmaması konusudur. Hanefî mezhebine göre oruçluyken kan aldirmek orucu bozmaz ve mekruh da değildir.¹⁶⁵ Mâlikî ve Şafiî mezhebine göre hacamat yapmak oruçluya mekruh olup, orucu bozmaz.¹⁶⁶ Hanbelî mezhebine göre ise oruçlunun hacamattan uzak durması vacip olup, yapılması orucu bozar.¹⁶⁷

Hanefîlerin delili, Hz. Peygamber'in "*Üç şey oruçlunun orucunu bozmaz; kusmuk, hacamat ve ihtilâm.*"¹⁶⁸ hadisidir. Onlara göre hacamat oruca aykırı bir durum olmadığı için orucu bozmaz.¹⁶⁹ Mâlikî ve Şafiîlerin delili de, "*Hz. Peygamber, oruçlu iken hacamat yaptı.*"¹⁷⁰ hadisidir. Hanbelîlerin delili ise "*Hacamatçının ve kendisine hacamat yapılanın orucu bozulur.*"¹⁷¹ hadisidir. Hacamatla ilgili hadislerin arasındaki teâruzu gidermek için âlimler, cem, tercih ve tesâkut/itibardan düşürme

¹⁵⁸ Buhârî, "Zekât", 55 (no. 1483).

¹⁵⁹ Muhammed Yahyâ, *Nüzhetü'l-müşâtak*, 566.

¹⁶⁰ Buhârî, "Zekât", 56 (no. 1484).

¹⁶¹ Buhârî, "Zekât", 55 (no. 1483).

¹⁶² Muhammed Yahyâ, *Nüzhetü'l-müşâtak*, 565.

¹⁶³ Şîrâzî, *Lume'*, 177, 178; Şîrâzî, *Şerhu'l-Lume'*, 2/661; Şîrâzî, *el-Meû'ne*, 276.

¹⁶⁴ Muhammed Yahyâ, *Nüzhetü'l-müşâtak*, 566.

¹⁶⁵ Merğînânî, *Hidâye*, 1/148.

¹⁶⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müçtehid*, 246; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/631.

¹⁶⁷ İbn Kudâme, *Kâfi* 2/242.

¹⁶⁸ Tirmizî, "Savm", 24 (no. 719).

¹⁶⁹ Merğînânî, *Hidâye*, 1/148.

¹⁷⁰ Buhârî, "Savm", 32 (no. 1938).

¹⁷¹ Tirmizî, "Savm", 60 (no. 774).

yollarını izlemişlerdir. Rivâyetlerin arasını uzlaştıran âlimler, kan aldırılmayı nehyeden hadisi kerahete; Hz. Peygamber'in hacamat yaptığını bildiren haberi ise kan aldırmanın oruçluya haram olmadığını göstermek için olduğuna, yorumlamışlardır. Tercih yolunu izleyenler ise, kan aldırma durumunda orucun bozulacağını bildiren hadisi, bozulmayacağına delâlet eden hadise tercih etmişlerdir.¹⁷²

10. Rivâyetlerden biri berâet-ı asliyeden çıkararak, diğeri berâet-ı asliye üzere bırakan/mubkî ise bu durumda şer'î bir hüküm ifade ettiği için nâkil olan haber tercih edilir.¹⁷³

Rivâyetlerin teâruz ettiği konulardan birisi de -isnâd tercih kriterlerinde de zikredildiği gibi- cinsel organa dokunmayla abdestin bozulup bozulmayacağı konusudur. Hanefî mezhebine göre, bir kimsenin kendi cinsel organına temas etmesi abdesti bozmazken,¹⁷⁴ diğer üç mezhebe göre ise bozar.¹⁷⁵

Hanefilerin konuyla ilgili farklı delilleri bulunmaktadır. O delillerden biri de Talk b. Alî'nin rivâyetidir. O rivâyete göre bir bedevî avret mahalline dokunmadan dolayı abdest almanın gerekli olup olmadığını sormuş, Hz. Peygamber de "Hayır! (gerekmez), çünkü o ondan bir parçadır."¹⁷⁶ buyurmuştur.¹⁷⁷

Şâfiîlerin delillerinden biri Bûsre'nin rivâyet ettiği, "Biriniz cinsel organına dokunduğunda abdest alsın."¹⁷⁸ hadisidir.¹⁷⁹ Şîrâzî, her iki mezhebin zikredilen delilleri hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Bizim (delil olarak kabul ettiğimiz) rivâyet isnat bakımından daha sahihtir...; çünkü Ebû Eyûb, Ebû Hüreyre, Câbir, Zeyd b. Hâlid, Aişe, Ümmü Habibe, Ervâ bnt. Enîs ve Bûsre gibi bir grup sahâbi tarafından da rivâyet edilmiştir. Ayrıca söz konusu rivâyet, namazın durumuna daha uygundur; âdetten ibadete nakleder. Öyle ise (tercih için) daha evlâdır."¹⁸⁰

¹⁷² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müçtehid*, 246, 247.

¹⁷³ Şîrâzî, *Lume'*, 178; Şîrâzî, *Şerhu'l-Lume'*, 2/661; Şîrâzî, *el-Meû'ne*, 276.

¹⁷⁴ Mavsîlî, *İhtiyâr*, 1/16.

¹⁷⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed el-Mağribî (ö. 954/1547), *Mevâhibu'l-celîl li şerhi Muhtasari Halîl*, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1995), 1/434; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/69; İbn Kudâme, *Kâfi*, 1/95.

¹⁷⁶ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 70 (no. 182).

¹⁷⁷ Mavsîlî, *İhtiyâr*, 1/16.

¹⁷⁸ Nesâî, "Tahâret", 118 (no. 163).

¹⁷⁹ Şîrâzî, *Nüket*, 1/56.

¹⁸⁰ Şîrâzî, *Nüket*, 1/56

11. Kendisinde ihtiyat bulunan haber, kendisinde ihtiyat bulunmayan habere tercih edilir. Çünkü din hususunda daha ihtiyatlı olan haber, ihtiyatlı olmayandan daha eslemidir.¹⁸¹

12. Yasak gerektiren haber ile ibâha (veya vücûb)¹⁸² gerektiren haberden hangisinin takdim edileceği konusunda iki görüş bulunmaktadır. Bir görüşe göre her iki rivâyet eşittir. Diğer bir görüşe göre ise hazır ifade eden haber, diğerinden daha evlâdır. Şîrâzî de daha ihtiyatlı olduğu için bu son görüşün sahipliğini kabul etmektedir.¹⁸³

Bu kritere örnek olarak İbn Ömer'in, "Ay/şehir yirmi dokuz günden ibarettir. Hilali görmedikçe oruç tutmayın. Eğer hava bulutlu olursa ona göre ayın miktarını takdir edin (ayı otuza tamamlayın)."¹⁸⁴ rivâyeti ile Ammâr b. Yâsir'in, "Kim şek gününde oruç tutarsa Ebu'l-Kâsım'a isyan etmiştir."¹⁸⁵ rivâyetidir. Şaban'ın otuzu olan şek gününde oruç tutmanın vacip olduğunu savunanlar İbn Ömer'in rivâyetini; o gün oruç tutulmayacağını savunanlar ise hazır ifade ettiğinden dolayı Ammâr'ın rivâyetini delil olarak kabul etmektedirler.¹⁸⁶ Ammâr'ın rivâyetini ve başka rivâyetleride esas alan Şâfiîler, şek gününde oruç tutmanın caiz olmayıp haram olduğu görüşündedirler.¹⁸⁷ Hanefîlere göre ise şek günü Ramazan orucuna ve vacip olan bir oruca niyetlenmek mekruh, sünnet/tetavvu' oruca niyetlenme ise mekruh değildir. Delilleri ise "Ramazan olduğundan şüphe edilen günde tatavvu'/sünnet oruç hariç, oruç tutulmaz." rivâyetidir.¹⁸⁸

¹⁸¹ Şîrâzî, Lume', 178; Şîrâzî, Şerhu'l-Lume', 2/662; Şîrâzî, el-Meû'ne, 277.

¹⁸² Zerkeşî, Bahrü'l-muhît, 6/172.

¹⁸³ Şîrâzî, Lume', 178; Şîrâzî, Şerhu'l-Lume', 2/661; Şîrâzî, el-Meû'ne, 277.

¹⁸⁴ Müslim, "Siyâm" 2 (no. 1080).

¹⁸⁵ Tirmizî, "Savm", 3 (no. 686).

¹⁸⁶ Zerkeşî, Bahrü'l-muhît, 6/172.

¹⁸⁷ Şîrâzî, Nüket, 1/360.

¹⁸⁸ Merğînânî, Hidâye, 1/145. Hidâye'de verilen haberin kaynağı tespit edilemedi.

Sonuç

Şer`î hükümlerin delilleri arasında hakikatte bir teâruz söz konusu değildir. Ancak müçtehidin idrak ve kavrayışına göre zâhirî bir teâruz durumu söz konusu olabilmektedir. Fıkıh usûlü âlimleri, Hz. Peygamber`den (s.a.v.) nakledilen bazı haberler arasında zahiren görülen teâruzu/çelişkiyi giderme hususunda bazı yöntemler geliştirmişlerdir. Bazıları nesh, cem`, tercîh ve tesâkut şeklinde bir sıralama takip ederken; diğerleri ise cem`, nesh, tercîh ve tahyîr şeklinde bir sıralama takip etmiştir. Teâruzu giderme yöntemleri içerisinde bulunan tercih metodu için de usulcüler, haberi senet ve metin açısından değerlendirerek gerek senet ve gerekse metin için birtakım kriterler belirlemişlerdir. Ancak belirlenen kriterlerin bir kısmında âlimler ittifak halindeyken bir kısmında da ihtilaf etmişlerdir. Bu durum ise fıkıh âlimlerinin bazı fikhî meselelerde farklı içtihatlarında bulunmalarına sebep olmuştur.

Ebû İshâk eş-Şîrâzî, fıkıh usûlü ve cedele dair yazdığı *Lume`*, *Şerhu'l-Lume`* ve *el-Meû`ne fi'l-cedel* isimli eserlerinde, on ikisi âhâd haberlerin senediyle ilgili ve on ikisi de haber-i vâhid olsun ya da olmasın haberlerin metniyle ilgili olmak üzere teâruzu giderme yöntemi olarak toplam yirmi dört tercih kriteri zikreder. Şîrâzî, bu tercih kriterleri içerisinde Hânefî usûlcülerin kabul etmediği “İki haberden birinin ravîleri daha fazlaysa, o haber tercih edilir.” ve “ Daha geç dönemde Müslüman olan râvinin haberi tercih edilir.” kriterlerini de kabul eder.

Şîrâzî, zikri geçen usûl eserlerinde tercih sebeplerini vermekle yetinirken, İmâm Ebû Hanîfe ile İmâm Şâfiî arasındaki muhtelifîn fih olan meselelerle ilgili kaleme aldığı *en-Nüket* adlı esrinde ise, iki imâmın istidlâlde bulunduğu müteâruz haberleri değerlendirirken, bu tercih kriterlerini de göz önünde bulundurarak İmâm Şâfiî`nin/Şâfiîlerin delil olarak kabul ettiği haberleri bazen bir, bazen de birden fazla tercih kriteriyle tercih eder. Şüphesiz kendisinden önceki ilim mirasından yararlanmış olmakla birlikte tercih kriterleriyle ilgili ortaya koymuş olduğu teorik bilgiler ile pratiği beraber yansıması bu konuda Şîrâzî`yi ve eserlerini özgün ve değerli kılmaktadır.

Şîrâzî, haberler arasında vuku bulan teâruzu gidermede tahyîr hariç Şâfiîlerin yöntemini benimsemiştir. Buna göre iki haber arasında teâruz gerçekleştiğinde öncelikle cem metoduna gidilir. Bu mümkün olmadığı zaman nesih yoluna başvurulur. Aralarında teâruz gerçekleşip

cem edilmeleri ve birbirlerini neshetmeleri mümkün olmayan haberler arasındaki çelişkiyi gidermek için son olarak tercih metodu kullanılır. Ona göre tercih, isnat ve metinde olmak üzere iki şekilde gerçekleşir.

Senet açısından tercih sebeplerini on iki olarak zikreden Şîrâzî, bunun haber-i vâhidlere hâs olduğunu belirtir. Mütearız haberler/rivâyetler öncelikle mümkünse araları cem'edilip/uzlaştırılıp onlarla amel edilir. Aralarını cem etmek mümkün değilse ve tarihleri biliniyorsa nesh yoluna başvurulur. Nesh için aranan şartlar da mevcut değilse son olarak tercih yoluna gidilir.

Şîrâzî, metin açısından tercih sebeplerini de on iki olarak zikreder. Haberlerin metin açısından tercih edilmesine dair zikrettiği kriterler genel olarak âhâd haberlerin metinleriyle ilgili olmakla birlikte bunların haber-i vâhid dışındaki delâleti zannî olan tüm rivâyetler için de geçerli olduğu söylenebilir.

Şîrâzî'nin isnat ve metin için iki başlık altında ele aldığı tercih kriterleriyle ilgili örnekler değerlendirildiğinde şunları söylemek mümkündür: Müte`arız haberlerde teorik bazda ortaya koyduğu tercih kriterleriyle ilgili olarak Şîrâzî'nin bizzat vermiş olduğu örnekler yanında Şâfiî ve diğer fıkıh mezhepleri kaynaklarındaki örneklerde konunun furû fıkha dair farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olacak şekilde yansıdığı açıkça görülmektedir. Buradan hareketle konunun usuli teorik bilgiler yanında fûru' fıkha dair pratik yönlerinin de bulunduğu, mezheplere göre farklı görüşlerin ortaya konulduğu, bazı konularda fıkhi ihtilaflara ve farklı ictihadi hükümlere sebep olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak mütearız haberlerin/rivâyetlerin bulunması ve usûlcülerin teâruzu gidermek için takip ettikleri farklı metotlar ile tercih kriterleri, verilen örneklerden de anlaşıldığı gibi doğal olarak furû fıkha da yansımış ve farklı fikhî hükümlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Kaynakça / References

- Abdiberr, Ebû ÖmerYûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî. *el-Kâfi fi fıkhi ehli'l-Medîne*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1413/1992.
- Agitoğlu, Nurullah. "Şâfiî Usûlcülerin Muhtelefun fih Olan Rivayetleri Tercih ve Yorumlama Gerekçeleri: Ebû İshâk eş-Şîrâzî Örneği", *Social Sciences Studies Journal* 5/48 (Ekim 2019), 6046-6052.
- Basrî, Ebu'l-Hüseyn Muhammed b. Alî. *Mu'temed fi usûli'l-fikh*. Thk. Muhammed Hamîdullâh. Dimeşk: Matbae' u'l-kâsûlîkiyye, 1385/1965.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. Thk. Muhammed Abdülkadir A'tâ. 10 Cilt. Mekke: Dâru'l-bâz, 1414/1994.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi' u's-sahîh*, 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1433/2012.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Abdullah b. Mes'ûd". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 1/114-117. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Usûlü'l-fikh (el-Fusûl fi'l-usûl)*. Thk. Uceyl Câsim en-Neşemî. Kuveyt: Vezâretü'l-evkâf, 1414/1994.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. Beyrut: Müessetü'r-risâle, 1434/2013.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar, 3. Baskı, 2010.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *el-Mustasfâ min ilmi'l-usûl*. Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 1433/2012.
- Hallâf, Abdülvehhâb. *İlmü usûli'l-fikh*. Kahire: Dâru'l-hadîs, 1423/2003.
- Hudarî, Muhammed. *Usûlü'l-fikh*. Kahire: Dâru'l-hadîs, 1424/2003.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullâh b. Ahmed. *Kâfi*. Thk. Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Türkiyy. Medine: Hicre, 1417/1997.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünen*. Thk. Muhammed Fûâd Abdilbâkî. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-hadîs, 1414/1994.
- İbn Rüşd, Ebulvelîd Muhammed b. Ahmed. *Bidâyetü'l-müçtehid*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1425/2004.
- İbnu'l-Akîl, Ebû'l-Vefâ Alî b. Akîl b. Muhammed b. Akîl. *el-Vâzih fi usûli'l-fikh*. Thk. Abdullah b. Abdi'l-muhsin et-Türki. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1420/1999.

- İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr İbnü'l-Hâcib. *Muhtasarü'l-Münteha's-sûl ve'l-emel*. 2 Cilt. Thk. Nezîr Hamâd. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1427/2006.
- Kandemir, M. Yaşar. "Ebû Hüreyre". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 10/160-167. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Kâsânî, Ebû Bekr b. Mesûd. *Bedâi' u's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*. Thk. Alî Muhammed Mua'vvaz-Adil Ahmed. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1424/2003.
- Kaya, Halil. "Gazzâlî'de Haber ve Hadis Kavramları". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 14/2 (Aralık 2017), 37-56.
- Leknevî, Abdül'alî Muhammed b. Nizâmiddîn. *Fevâtihu'r-rahâmût bi şerhi Müsellemi's-sübût*. Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1423/2002.
- Mağribî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed. *Mevâhibu'l-celîl li şerhi Muhtasari Halîl*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1416/1995.
- Mavsîlî, Abdullah b. Mahmûd. *İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*. Beyrut: Dâru'l-marife, 1436/2015.
- Merğînânî, Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr. *Hidâye şerhu Bidâyetü'l-mübtedi*. Beyrut: Şeriketu dâri'l-erkâm, t.y.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc. *Sahîhu Müslim*, Riyad: Beytu'l-efkârî'd-devliyye, 1419/1998.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünen*, Riyad: Mektebetü'l-meârif, 1429/2008.
- Özen, Şükrü. "Teâruz", *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Özdemir, Ahmet "Âhâd haberin reddedildiği durumlar-Ebû İshâk eş-Şîrâzî (ö. 476/1084)", *Şirnak Üniversitesi İlahiyat Dergisi* 10/23 (Aralık 2019), 509-527.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mahsûl fi ilmi usûli'l-fikh*. Thk. Taha Câbir el-A'lvânî. y.y: Müessesetu'r-risâle, t.y.
- Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed. *Usûlü's-Serahsî*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1414/1993.
- Sevgili, Hamit. *Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin usûl analizi*. Ankara: İlâhiyât, 2020.
- Sübkî, Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî. *Cem' u'l-cevâmi' fi usûlü'l-fikh*. Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1424/2003.
- Şa'bân, Zekiyyüddîn. *Usûlü'l-fikh*. çev. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Üm, İhtilâfu'l-hadîs*. thk. Rif'atFevzî. 11 Cilt. Mansûra: Dâru'l-vefâ, 1422/2001.

- Şe`lân, Abdurrahman b. Abdullâh. *Usûlu fıkhi'l-Îmâm Malik*. 2 Cilt. Riyad: el-İdâretü'l-âimme li's-sekâfeti ve'n-neşr, 1424/2003.
- Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhîm. *Şerhu'l-Lume'*. Thk. Abdulmecîd Türkî. Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-islâmiyy, 1408/1988.
- Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhîm. *el-Meû'ne fi'l-cedel*. Thk. Abdülmecîd Türkî. Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-islâmiyy, 1408/1988.
- Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhîm. *el-Mühezzeb fi fıkhi'l-Îmâmu's-Şâfiî*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiiyye, 1416/1995.
- Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhîm. *Lume' fi usûli'l-fikh*. Thk. Muhyiddîn Dîb Mustevi-Yûsuf Alî Bedîvî. Beyrut: Dâru'l-kalemi't-tayyib, 1416/1995.
- Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhîm. *Nuket fi mesâili'l-mühtelefu fihâ...*, Thk. Muhammed Hasan İsmail. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiiyye, 2011.
- Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Hatîb *Muğni'l-muhtâc*. Beyrut, Dâru'l-marife, 1418/1997.
- Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed. *Şerhu Meâ'ni'l-âsâr*. Beyrut: 'Alemu'l kutub, 1414/1994.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1432/2011.
- Ünver, Ahmet Numan. *Fıkıh İlminde Cedel Yönteminin Kullanımı (Ebû İshâk eş-Şîrâzî örneği)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Zerkeşi, Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır. *Bahrü'l-muhît fi usûli'l-fikh*. Kahire: Dâru's-safve, 1413/1992.
- Zeyle', Ebû Muhammed Abdullâh b. Yûsuf. *Nasbu'r-râye li ehâdîsi'l-Hidâye*. Cidde: Dâru'l-kible li's-sekâfeti'l-islâmiyye, t.y.
- Zuhaylî, Vehbe. *Mevsû'atu'l-fıkhi'l-islâmiyy*. 14 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-fikr, 1434/2013.

YAZAR KATKI ORANI BEYANI
(*AUTHOR CONTRIBUTION STATEMENT*)

Makale Bilgisi (Article Information): *Müte`âriz Haberlerde Tercih Kriterleri ve Furû Fıkha Yansıması: Şîrâzî Örneği*

Makaledeki Yazar Katkılarının Yüzde ile Gösterilmesi (<i>Showing Author Contributions in the Article as Percent</i>)		1. Sorumlu Yazar (<i>Responsible Author</i>)	2. Katkı Sunan Yazar (<i>Contributer Author</i>)
Çalışmanın Tasarlanması	Conceiving the Study	%50	%50
Veri Toplanması:	Data Collection	%50	%50
Veri Analizi	Data Analysis	%50	%50
Makalenin Yazımı	Writingup	%50	%50
Makale Gönderimi ve Revizyonu	Submission and Revision	%50	%50

Not(e): Belgenin imzalı asıl nüshası dergi süreç dosyalarında mevcuttur (*The signed original copy of the document is available in the journal process files archive*).